

Aleksander Zygmunt Babiński

Muzeum Zamek w Oświęcimiu

<https://orcid.org/0009-0006-8154-8730>

POWIAT OLKUSKI W CZASACH KSIĘSTWA WARSZAWSKIEGO ADMINISTRACJA, LUDNOŚĆ I MIASTA

STRESZCZENIE

W 1795 roku król pruski Fryderyk Wilhelm II wydał dokument wyznaczający przebieg tymczasowej granicy między zaborem austriackim i pruskim w województwie krakowskim, która kilkanaście miesięcy później została przesunięta na linię Wisły. Z pozyskanych terenów Austriacy utworzyli okręg olkuski, w 1810 roku podzielony na dwa powiaty: olkuski i krzeszowicki, a po likwidacji Księstwa Warszawskiego przyłączony do Królestwa Polskiego jako obwód olkuski, wraz z powiatami pileckim i lelowskim, na czele z komisarzem.

SŁOWA KLUCZOWE: FRYDERYK WILHELM II, GRANICE MIĘDZY ZABORAMI, OKRĘG OLKUSKI, OBWÓD OLKUSKI, POWIAT KRZESZOWICKI

THE OLKUSZ COUNTY IN THE TIME OF THE DUCHY OF WARSAW ADMINISTRATION, POPULATION AND TOWNS

SUMMARY

In 1795, Prussian King Friedrich Wilhelm II issued a document marking the course of the temporary border between the Austrian and Prussian partitions in the Cracow province, which a dozen months later was moved to the Vistula line. From the acquired land, the Austrians created the Olkusz district, which in 1810 was divided into two counties, Olkusz and Krzeszowice, and after the liquidation of the Duchy of Warsaw was annexed to the Kingdom of Poland as the Olkusz district, along with the counties of Pilica and Lelów, headed by a commissioner.

KEY WORDS: BORDERS BETWEEN PARTITIONS, FRIEDRICH WILHELM II, KRZESZOWICE COUNTY, OLKUSZ DISTRICT, OLKUSZ REGION

Powstanie kościuszkowskie w 1794 roku zakończyło się klęską. Na tereny województwa krakowskiego wkroczyły oddziały pruskie. Do stycznia 1796 roku Prusacy stacjonowali w Krakowie. Opuszczając go wywieźli z sobą polskie klejnoty koronacyjne. Jednak już w 1795 roku król pruski Fryderyk Wilhelm II wydał *Patent [...] do wszystkich stanów i obywatelów województw i powiatów do tego czasu polskich w linii rozgraniczenia*¹. Dzięki temu dokumentowi znamy przebieg tymczasowej granicy między zaborem austriackim i pruskim w województwie krakowskim. Punktem wyjścia linii granicznej było ujście Soły do Wisły między Gorzowem a Gromcem². Od tego punktu ciągnęła się nieregularna linia graniczna w kierunku Krzeszowic. Od Krzeszowic biegła blisko Skały i Michnowa, pozostawiając je po stronie wschodniej, do Żarnowca nad Pilicą, biegnąc tą rzeką aż do Wisły³. Dopiero 4 stycznia 1796 roku wojska pruskie wycofały się z okupowanego Krakowa, zatrzymując się na linii Krzeszowice – ujście Soły do Wisły, między Bobrkiem a Gromcem, oczekując na delimitację z Austrią. Nastąpiła ona dopiero 19 marca 1797 roku; granica między zaborem pruskim a austriackim została przesunięta na linię Wisły, pozostawiając po stronie pruskiej część powiatu lelowskiego⁴ z Będzinem oraz Księstwo Siewierskie, z których utworzono Nowy Śląsk, podporządkowując go Prowincji Śląskiej. Z terenów należących do tej pory do Prus Austriacy postanowili utworzyć okręg olkuski – niezależny do 1803 roku od cyrkułu krakowskiego.

W 1799 roku okręg olkuski liczył 190 miejscowości, które były zamieszkałe przez 56 503 mieszkańców. Jego obszar wynosił 25 mil², tj. około 1439 km². Ze względu na nieurodzajność ziem i niskie plony, należy go zaliczyć do najbiedniejszych terenów zagarniętych przez Austriaków w III rozbiore.

¹ *Königlich Preussisches Patent an die sämtlichen Stände und Einwohner der bisherigen polnischen Woywodtschaften und Distrikte innerhalb des nachstehend näher beschriebenen Gränz-Zuges = Patent Krola Pruskiego IMCi do wszystkich stanów i obywatelów województw i powiatów do tego czasu polskich w linii rozgraniczenia doskonaley w nim opisaney : De Dato Berlin, den 26 December 1795 = De Dato w Berlinie dnia 26go Grudnia Roku 1795go (dalej Patent Krola Pruskiego...)*. Pozyskano z <https://polona.pl/item-view/76623e56-259a-4eb4-975c-b8f2ee7624ed?page=4> (dostęp 10.10.2024).

² Właściwie między Bobrkiem a Gromcem: „gdzie rzeka Sola pomiędzy Gorzow i Gromicą wpada w Wisłę; w linii diagonalney przez Krzeszowice, a stąd blisko miast Skały i Michnowa, na prawą je porzucając stronę idzie na Czarnowiec nad Pilicą; z którą idzie aż tam gdzie w Wisłę wpada; łączy się z tą rzeką a ciągnie się z nią aż do miasta Swidry nad rzeką imiona rownego, od którego mieysca na prawą dając się rękę w linii pristey idzie aż do punktu gdzie Bug się łączy z Narwią...”, *Patent Krola Pruskiego...*, s. 4–5.

³ *Patent Krola Pruskiego...*

⁴ D. Nawrot, *Powstanie na Nowym Śląsku w 1806 i 1807 roku. U źródeł Zagłębia Dąbrowskiego*, Czeladź 2016, s. 9.

Tabela 1. Liczba ludności i domów w miastach w latach 1810 i 1814

1810			1814		
Miasto	Liczba domów	Liczba ludności	Miasto	Liczba domów	Liczba ludności
Olkusz	138	720	Olkusz	134	782
Modrzejów	35	188	Modrzejów	18	126
Będzin	248	1310	Będzin	249	1500
Czeladź	233	1079	Czeladź	219	1107
Sławków	316	1485	Sławków	268	1597
Skala	108	628	Skala	112	470
Razem	1078	5410	Razem	1000	5582

Źródło: opracowanie własne na podstawie AGAD, sygn. 1/358/96, Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, *Statystyka Księstwa Warszawskiego*; tamże, sygn. 1/447/555, *Statystyka powiatu olkuskiego*, s. 328–335

Przynależność do monarchii Habsburgów trwała do 1809 roku, kiedy to na skutek pokoju w Schönbrunn Galicja Zachodnia wraz z cyrkułem zamojskim, położonym w Galicji Wschodniej, weszła w skład Księstwa Warszawskiego. Z pewnością terytorium dawnego okręgu olkuskiego pokrywało się z terytorium obecnego powiatu olkuskiego funkcjonującego w powiecie krakowskim. Świadczy o tym korespondencja prowadzona między władzami dystryktu olkuskiego a Ekonomią Lipowiecką w sprawie rozebrania szańca na przedmościu w Bobrku, a także akta miasta Chrzanowa, gdzie widnieje podpis Józefa Łętowskiego – zastępcy komisarza dystryktu olkuskiego⁵.

W styczniu 1810 roku na terenie Bobrka stacjonował pododdział 3 Pułku Jazdy galicyjsko-francuskiej (późniejszego 9 Pułku Ułanów), dowodzony przez podporucznika Józefa Pestkowskiego. Jego zadaniem było dozоровanie w tym czasie linii Wisły i byłego austriackiego szańca zamykającego drogę do mostu w tej miejscowości. Szaniec ten miał zostać usunięty. Zalecenie takie dystryktowi oluskiemu wydał Urząd Administracyjny Powiatu Krakowskiego 20 stycznia. Dziewięć dni później J. Łętowski – komisarz oluskiego urzędu dystryktowego – polecił Ekonomii Lipowieckiej dostarczyć do Bobrku, pod karą egzekucji wojskowej, 150 mężczyzn i kobiet z narzędziami oraz żywnością na trzy dni. Robotnicy ci mieli pojawić się w Bobrku 1 lutego 1810 roku⁶.

⁵ ANKr., sygn. 29/74/0/_/48, Ekonomia Lipowiecka, s. 359–367; A.Z. Babiński, *Powiat krzeszowicki w czasach Księstwa Warszawskiego*, „Miscellanea Chrzanoviensia”, T. 1: 2024, s. 14.

⁶ ANKr., sygn. 29/74/0/_/48, Ekonomia Lipowiecka, s. 367.

Polecenie to dotarło do Lipowca już 31 stycznia. Niestety nie jesteśmy jak na razie w stanie odpowiedzieć, kiedy Erazm Dąbrowski – prefekt Ekonomii Lipowieckiej – wydał dyspozycje poszczególnym folwarkom. Z podpisu na tej dyspozycji wynika, że nastąpiło to dopiero 3 lutego 1810 roku. Zgodnie z nią folwark lipowiecki miał dostarczyć trzydziestu ludzi, kwaczalski – czterdziestu ludzi, tyłuż Jankowice i Mętków. Nie pojawili się jednak oni w Bobrku, więc urząd dystryktowy 15 lutego wystawił dominium lipowieckiemu palet egzekucyjny. Dominium miało utrzymywać w czasie trwania egzekucji jednego żołnierza konnego. Dodatkowo żołnierz ten miał otrzymywać dziennie jednego złotego polskiego. Gdyby w przeciągu 48 godzin egzekucja nie przyniosła efektu, to jak informowały władze dystryktowe, miały zostać uruchomione surowsze środki⁷.

19 lutego Prefektura Lipowiecka poinformowała J. Pestkowskiego, że natychmiast po otrzymaniu polecenia od władz dystryktu olkuskiego, nakazała wójtom dostarczyć odpowiednią liczbę robotników do Bobrku, więc wywiązała się ze swojego obowiązku⁸.

Prace nad ujednoczeniem struktury terenowej rozpoczęto w marcu 1810 roku. Został przygotowany wtedy projekt podziału Galicji Zachodniej. Projekt ten został następnie przedstawiony Fryderykowi Augustowi II Wettynowi. Ustalono, że wśród wydzielonych powiatów znajdzie się powiat olkuski. Przygotowując rozgraniczenie między powiatami, prawdopodobnie jeden z kopistów popełnił błąd, wpisując, że powiat olkuski graniczy od północy z powiatem olkuskim.

Zatwierdzenie podziału nowych departamentów nastąpiło 17 kwietnia 1810 roku. Granice między powiatami miał zatwierdzić minister spraw wewnętrznych. Zamieszanie, dotyczące przynależności poszczególnych miejscowości do powiatu olkuskiego, trwało jeszcze w sierpniu tego roku. Co prawda prefektura departamentu krakowskiego 5 sierpnia 1810 przesłała do Krzeszowic ekstrakt rozgraniczenia powiatu krzeszowickiego, i prawdopodobnie podobny do Olkusza, ale jak wynika z Dziennika Korespondencyjnego podprefektury krzeszowickiej niewiele to pomogło.

Dopiero 29 sierpnia 1810 podprefekt krzeszowicki przesłał do Olkusza spis wszystkich dominiów, które wchodziły w skład jego powiatu, z jednoczesnym żądaniem, by J. Łętowski nie przysyłał do nich żadnych pism i okólników. W dzień później, tj. 30 sierpnia, podprefekt olkuski zwrócił się do podprefekta krzeszowickiego o przesłanie rozgraniczenia między powiatami. Także dominium Rudawa zwróciło się 31 sierpnia do podprefekta Antoniego Walewskiego o wyjaśnienie, w skład którego powiatu wchodzi, ponieważ otrzymywało wezwania i okólniki zarówno z Krzeszowic, jak i Olkusza. Sprawa rozgraniczenia ciągnęła się do grudnia 1810 roku. Pod

⁷ Tamże, s. 359.

⁸ Tamże, s. 363.

koniec listopada albo na początku grudnia do powiatu olkuskiego, dzięki zabiegom księdza Witkowskiego, został włączony Bór Biskupi (obecnie część Bukowna), o czym 7 grudnia podprefekt powiatu olkuskiego poinformował władze w Krzeszowicach⁹. Jak wyglądała granica południowa powiatu olkuskiego, możemy zobaczyć w niedatowanym (prawdopodobnie z 1815 r.), ale o kilka lat późniejszym *Planie Części Granicy Okręgu Wolnego Miasta Krakowa z proponowaną odmianą przez komisarzy polskich*¹⁰. Granicę między powiatem olkuskim a krzeszowickim zaznaczono czerwonym kolorem. Kolorem brązowym zaznaczono tereny sporne między wsiami z powiatu olkuskiego i krzeszowickiego. Natomiast linią żółtą, która nas mniej interesuje, zaznaczono proponowaną przez komisarzy polskich granicę między powstającym Królestwem Polskim a Okręgiem Wolnego Miasta Krakowa. Zgodnie z danymi statystycznymi powiat olkuski liczył ponad 18 mil².

Organizując administrację Księstwa Warszawskiego przyjęto wzory francuskie. Po przyłączeniu ziem Nowej Galicji do Księstwa Warszawskiego czasowo zostawiono jednak administrację wzorowaną na austriackiej, urządzając najpierw urzędy administracji powiatowej, które następnie zostały zastąpione przez prefektury działające w utworzonych departamentach i podprefektów działających na terenie powiatów. Na czele powiatu olkuskiego stanął najpierw Karol Kępiński, a następnie mianowany w 1810 roku Józef Łętowski. Pochodził on ze znanej rodziny mieszkającej na terenach dawnego województwa krakowskiego. Ostatnim podprefektem olkuskim Księstwa Warszawskiego, a pierwszym komisarzem obwodu olkuskiego Królestwa Polskiego był Dominik Raczyński¹¹.

Tabela 2. Podprefekci powiatu olkuskiego w latach 1810–1815

Lata sprawowania funkcji podprefekta	Imię i nazwisko
1810	Karol Kępiński
1810–1813	Józef Łętowski
1813–1815	Dominik Raczyński

Źródło: *Dziennik Departamentowy Krakowski*, Nr 91, R. 1814, s. 841; A.Z. Babiński, *Powiat krzeszowicki w czasach Księstwa Warszawskiego „Miscellanea Chrzanoviensia”, T. 1: 2024, s. 18–19*

⁹ ANKr., sygn. 29/72/12, Prefektura Departamentu Krakowskiego, *Dziennik podawczy podprefektury krzeszowickiej*, s. 12–13, 42, A.Z. Babiński, dz. cyt., s. 18.

¹⁰ AGAD, sygn. 1/402/0/-/4-22, *Plan Części Granicy Okręgu Wolnego Miasta Krakowa z proponowaną odmianą przez komisarzy polskich*.

¹¹ „*Dziennik Departamentowy Krakowski*” 1814, nr 91, s. 841; „*Kalendarzyk Polityczny Pijarski*” 1817, s. 198.

Tabele statystyczne dosyć dokładnie przedstawiają ludność zamieszkującą powiat olkuski. Odnotowano w nich informacje dotyczące wieku, wyznania, stanu cywilnego, wykonywanego zawodu, pochodzenia społecznego. Niestety przez złe zszycie tabel statystycznych z 1810 roku niektóre liczby, dotyczące przykładowo wieku, są mało czytelne¹².

Pod względem zaludnienia powiat olkuski znajdował się na piątym miejscu w departamencie krakowskim. W 1810 roku departament ten liczył 142 498 mieszkańców w jedenastu powiatach. Najwięcej mieszkańców miał oczywiście powiat krakowski z 74 450 mieszkańcami. Drugie miejsce zajmował powiat skalbmierski – 42 344 mieszkańców, stobnicki miał 40 471 mieszkańców, szydłowski – 40 171, a olkuski – 40 005 mieszkańców.

Takie same dane co do powiatu olkuskiego przedstawia *Tabela główna niektórych wiadomości statystycznych Departamentu Krakowskiego* z listopada 1811 roku¹³.

Jeżeli chodzi o wyznawaną religię, to na 40 005 mieszkańców było 38 594 chrześcijan i 1410 żydów.

Tabela 3. Chrześcijanie i żydzi zamieszkujący powiat olkuski w 1810 roku

Wyznanie	Wyznawcy
Rzymscy katolicy	38 571
Grekokatolicy	13
Ewangelicy wyznania augsburskiego	8
Ewangelicy wyznania reformowanego	2
Żydzi	1410

Źródło: obliczenia własne na podstawie AGAD, sygn. 1/358/96, Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego

Liczebność żydów zamieszkujących powiat była niewielka. Stanowili oni tylko 4% wszystkich jego mieszkańców. Nie posiadając pełnych danych statystycznych, nie możemy na razie odpowiedzieć, gdzie zamieszkiwali. Z pewnością większość z nich mieszkała w miastach, a nie na wsi. Byli grupą szczególnie dyskryminowaną przez przepisy Księstwa Warszawskiego.

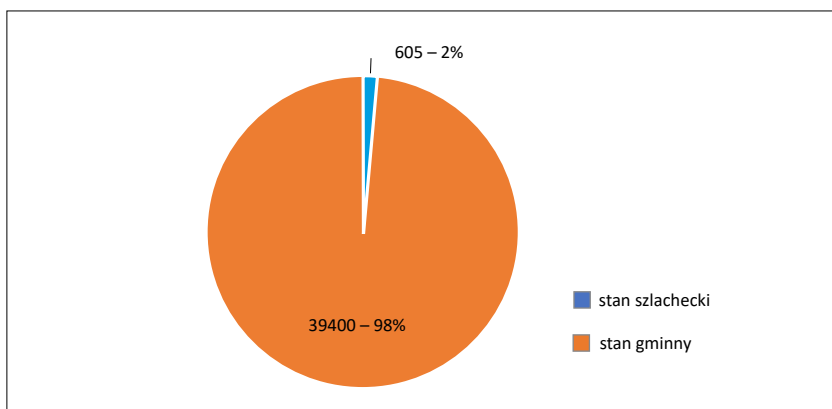
Ludność chrześcijańska stanowiła 96% mieszkańców powiatu. W przytłaczającej większości byli to rzymscy katolicy. Drugą co do wielkości grupę chrześcijan stanowili grekokatolicy. Nie mając bliższych danych nie można stwierdzić, czy uważali się za Polaków, czy za Rusinów. Najmniejszą grupę stanowili ewangelicy (wyznania augsburskiego i reformowanego).

¹² AGAD, Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego.

¹³ ANKr., sygn. 29/72/20, *Tabela główna niektórych wiadomości statystycznych Departamentu Krakowskiego* z roku 1811.

Jeżeli chodzi o pochodzenie stanowe ludności zamieszkującej powiat olkuski, to mieszkała tutaj zarówno szlachta, jak mieszczenie i chłopci, którzy zostali zaliczeni do jednego stanu – gminnego. Liczba szlachty wynosiła 605 osób – 2% mieszkańców całego powiatu olkuskiego. Ludności gminnej było 39 400, co stanowiło 98% mieszkańców. Jeżeli chodzi o podział na płeć to w powiecie olkuskim na ogólną liczbę 40 005 mieszkańców było 19 375 mężczyzn i 20 630 kobiet.

Stan szlachecki i stan „gminny” w powiecie olkuskim w 1810 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie AGAD, sygn. 1/358/96 Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego

Jak już wspomniano, szlachta liczyła 605 osób, w tym 277 mężczyzn i 328 kobiet. Wśród grupy tej znajdowali się dziedzice dóbr. Wraz z rodzinami było to 137 osób. Dziedzice dóbr stanowili 22,64 % szlachty zamieszkującej te tereny.

Z pewnością biedniejsza szlachta znajdowała się również wśród leśniczych, strzelców i tzw. „żyjących za gotowiznę”. Nie mając jednak dokładnych danych, musimy do kwestii obecności szlachty w tych ostatnich grupach podchodzić bardzo ostrożnie.

W 1810 roku na wsiach mieszkało 34 595 mieszkańców. Ludności „gminnej” było 39 400, w tym 19 098 mężczyzn i 20 302 kobiety. Zgodnie z tabelami statystycznymi wyróżniano wśród niej kilka kategorii: chałupników, czynszowników, kmieci, półrolników, rolników i zagrodników. Do ludności tej zaliczono również służbę folwarczną – dziewczki, fernali, owczarzy, owczarzyków czy skotarzy.

W 1814 roku ludność wiejska powiatu olkuskiego wynosiła 30 812 osób mieszkających w 64 gminach, składających się z jednej lub kilku wsi.

Po ostatecznym ustaleniu granic powiatu w jego skład wchodziło sześć miast: Olkusz, Modrzejów, Będzin, Czeladź, Sławków i Skała¹⁴. Mimo że Olkusz był stolicą powiatu, pod względem zaludnienia plasował się wśród pozostałych miast na czwartym miejscu. Wyprzedzały go Sławków, Będzin i Czeladź¹⁵.

Administrację miejską Olkusza w latach 1809–1815 tworzyły Rada Muncypalna, sprawująca funkcję uchwałodawczą i kontrolną, oraz Urząd Muncypalny sprawujący funkcję wykonawczą. W tym czasie na czele miasta stał burmistrz Kajetan Lekszycki.

Tabela 4. Burmistrzowie wybranych miast powiatu olkuskiego w 1810 roku

Miasto	Imię i Nazwisko
Olkusz	Kajetan Lekszycki
Skała	Andrzej Gołębiowski
Będzin	Mikołaj Bronicki

Źródło: opracowanie własne na podstawie: AGAD, sygn. 1/191/2880 Akta Miasta Skały, s. 1–21, 31; tamże, sygn. 1/191/2231, Miasto Będzin, departament krakowski, vol. 1; tamże, sygn. 1/19,1 Akta Miasta Olkusza w województwo krakowskie, vol. 1

Olkusz w 1810 roku liczył tylko 138 domów, zamieszkałych przez 720 osób. Na jeden dom przypadało więc 5,21 mieszkańca. W cztery lata później, co ciekawe, liczba mieszkańców wzrosła do 782 osób, natomiast liczba domów zmalała. Na jeden dom przypadało 5,83 mieszkańca. Domy były budowane w przeważającej części z drewna. Na 134 domy aż 104 były drewniane, a mury były trzydzięci. Dodatkowo w mieście znajdowały się dwie karczmy, fabryka tabaki, browar oraz klasztor Augustianów. W mieście zamieszkiwało sześciu rzemieślników: trzech kowali, jeden stelmach i dwaj cieśle¹⁶.

Będzin był drugim co do wielkości miastem powiatu olkuskiego. Podobnie jak Modrzejów, w skład Księstwa Warszawskiego wszedł w 1807 roku. Od 1807 do 1810 należał do powiatu pilickiego departamentu kaliskiego. Następnie został włączony do powiatu olkuskiego w departamencie krakowskim. W kwietniu 1807 roku na czele Będzina jako burmistrz stanął Józef

¹⁴ AGAD, sygn. 1/358/96 Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego, s. 824.

¹⁵ AGAD, sygn. 1/477/555, Komisja Rządowa Skarbu i Przychodów, *Statystyka powiatu olkuskiego reskryptem JW. Prefekta Dtu Krakowskiego 21 listopada r.b. do liczby 13705 do ułożenia zalecona*; M. Nita, powołując się na R. Bandurkę, stwierdza, że dopiero rosyjskie władze okupacyjne przyłączyły Będzin do powiatu olkuskiego. Natomiast zachowane materiały archiwalne, m.in. akta miasta Będzina, przechowywane w AGAD poświadczają, że Będzin już w 1810 r. wchodził w skład powiatu olkuskiego.

¹⁶ AGAD, sygn. 1/477/555, Komisja Rządowa Skarbu i Przychodów, *Statystyka powiatu olkuskiego...*, s. 330–331.

Gęborski. Z zawodu szewc, był jednocześnie cechmistrzem będzińskiego cechu szewskiego. Co ciekawe, nominację na urząd burmistrza otrzymał, jak sam pisał, 16 listopada 1808 roku, a już 2 marca 1809 roku w Pilicy, na ręce podprefekta, złożył rezygnację, powołując się na zły stan zdrowia oraz zaawansowany wiek¹⁷. Po rezygnacji J. Gęborskiego ogłoszono konkurs na objęcie posady burmistrza. Swoje kandydatury zgłosili Mikołaj Bronicki, Józef Jasiński i Kazimierz Kałużeński. Pierwszy z nich, liczący około czterdziestu lat, urodził się w Dąbrowicy, w ówczesnym powiecie lelowskim. W latach 1791–1796 był justycjariuszem i plenipotentem w cyrkule sandomierskim. Od 1807 roku pracował w Izbie Wykonawczej powiatu lelowsko-siewierskiego, a od 1808 roku w podprefekturze powiatu pileckiego. Pierwotnie został desygnowany na burmistrza Lelowa. Przez przełożonych był uważany za osobę odpowiednią do pełnienia funkcji burmistrza. Ostatecznie burmistrem został Mikołaj Bronicki. Swój urząd sprawował od 1810 do 1822 roku¹⁸.

Józef Jasiński był emigrantem z Galicji. Od kilku lat mieszkał w Księstwie Warszawskim. Jego kariera była podobna do kariery Mikołaja Bronickiego. Przez przełożonych był uważany za pilnego i nadającego się na tę posadę. Jako pierwszy został desygnowany na stanowisko burmistrza Będzina. Najstarszym kandydatem był liczący 53 lata Kazimierz Kałużeński. Bliższych danych o miejscu jego urodzenia brak. Wiemy jedynie, że urodził się w województwie krakowskim i jeszcze w czasach I Rzeczypospolitej służył w wojsku. Miał trzech synów, którzy także poświęcili się karierze wojskowej¹⁹.

W 1810 roku w Będzinie stało 248 budynków, miasto było zamieszkane przez 1310 osób. W 1814 roku w Będzinie było 249 domów, w tym osiem murowanych, 241 drewnianych, karczma oraz młyn. Miasto było miastem typowo rolniczym. Mieszkańcy posiadali trzydzieści wołów, 120 krów oraz sześćdziesiąt koni, które zaprzęgano do 45 wozów. Rzemieślników było bardzo niewiele – tylko czterech kowali i dwóch cieśli²⁰.

Sławków po trzecim rozbiórce został zagarnięty przez Prusy. Wszedł w skład Nowego Śląska, stanowiąc część powiatu lelowsko-siewierskiego. Po 1807 roku znalazł się w powiecie pilickim departamentu kaliskiego. Jak utrzymuje J. Brzozowski, w 1809 roku, w czasie wojny polsko-austriackiej, został zburzony zamek w Sławkowie²¹. W 1810 roku miasteczko zostało

¹⁷ AGAD, sygn. 1/191//2231, Miasto Będzin, departament krakowski, vol. I, s. 5–6.

¹⁸ Tamże; K. Nabiątek, *Urzednicy miasta Będzina od XIV do XXI wieku*, Katowice 2023, s. 190, 216–217. Pozyskano z <https://monograph.us.edu.pl/index.php/wydawnictwo/catalog/view/PN.4186/131/92> (17.10.2024).

¹⁹ AGAD, sygn. 1/191//2231, Miasto Będzin..., s. 5–6.

²⁰ AGAD, sygn. 1/477/555, s. 328–329.

²¹ J. Brzozowski, *Czasy rozbiorów i niewoli [w:] Sławków*, red. F. Kiryk, Kraków 1974, s. 49.

włączone do powiatu olkuskiego. Liczyło wtedy 316 domów zamieszkałych przez 1485 osób. W przeciągu czterech lat liczba ludności wzrosła do 1597 osób, natomiast liczba domów zmalała do 268. Znajdowała się tu także karczma. Sławków był miasteczkiem typowo rolniczym, chociaż mieszkali tu również rzemieślnicy. W 1814 roku było trzech kowali, dwóch stelmachów, trzech cieśli i pięciu garbarzy. Inwentarz składał się z trzydziestu wołów oraz 51 krów i 27 koni zaprzęgowych²².

Miasto Skała, na mocy wyroku królewskiego sądu asesorskiego z 1788 roku, uzyskało prawo utrzymywania własnego magistratu. Jednakże ze względu na teoretyczne posiadanie niewielkich dochodów, które po III rozbiórce pochodziły z propinacji i targowego, należących do dominium, a wynoszących tylko 260 złotych reńskich (złr), Gubernium Krakowskie zdecydowało, że w mieście będzie nieopłacany prezydent, dwóch asesorów, policjant oraz kancelista. Pierwszy asesor, będący jednocześnie kasjerem, otrzymywał wynagrodzenie w wysokości 15 złr. Policjant – 30 złr, a kancelista – 100 złr. Kancelista był jednocześnie kontrolerem kasy. Stanowisko kancelisty zawsze przypadało justycjariuszowi miejscowego dominium. Po wkroczeniu na teren Galicji Zachodniej wojsk Księstwa Warszawskiego stanowisko kancelisty i kasjera zostało zlikwidowane, a kasa miejska znalazła się w zarządzie dominialnym. Ponieważ zarówno propinacja, jak i targowe należały do dominium, to kasa miejska nie posiadała własnych dochodów, co powodowało trudności z utrzymaniem urzędników miejskich. Miasto miało co prawda wykupione obligacje wiedeńskie w wysokości prawie 641 złr, od których rocznie miało pobierać 31 złr i 51 krajcarów prowizji, ale od 1807 roku prowizji tej nie pobierało. 10 maja 1810 roku prezydent miasta Jan Opalski oraz dwaj asesorowie Jan Opalski i Wojciech Piotrowski zwrócili się do króla saskiego i księcia warszawskiego Fryderyka Augusta z prośbą o odebranie franciszkanom od św. Jędrzeja propinacji i targowego Skały, i zwrócenie ich miastu. Urzędnicy ci w sporządzonym we wrześniu 1810 roku *Objaśnieniu należącym do wykazu dochodów i rozchodów Kasy Miejskiej Miasta Skały w Roku 1809/10* są wymienieni jako prezydent (M. Zagrocki) oraz burmistrzowie (J. Opalski i W. Piotrowski). Dokument ten podpisali także Szymon Katarzyński i Michał Wartyński – radni gminni²³.

Jeszcze w 1810 roku nowym burmistrzem został Andrzej Gołębiowski, pełniący tę funkcję również w 1812 roku. W tymże roku magistrat składał się z sześciu radnych: Jakuba Filipowskiego, Stefana Jaskowskiego, Mikołaja Zagrockiego, Sebastiana Piotrowskiego, Jana Barana i Wincentego Karlewicza. W 1812 roku A. Gołębiowski został suspendowany

²² AGAD, sygn. 1/477/555, s. 332–333.

²³ AGAD, sygn. 1/191/2880, Akta miasta Skały, s. 1–21, 31.

z urzędu burmistrza pod zarzutem defraudacji pieniędzy z kasy miejskiej, opilstwa i pobicia kilku osób. Sprawa przeciwko niemu toczyła się jeszcze w 1816 roku²⁴.

W 1810 roku Skała liczyła 628 mieszkańców zamieszkujących 108 domów. W 1814 roku liczba mieszkańców spadła do 470 osób zamieszkujących 112 budynków drewnianych. W tym rolniczym miasteczku funkcjonowały trzy karczmy, dwa młyny wodne i dwie fabryki sukna. Każda z nich wyrabiała po 36 postawów sukna. Działo tu również siedmiu rzemieślników: dwóch kowali, trzech stelmachów i dwóch cieśli²⁵. Jak możemy zauważyć, liczba ludności Skały w przeciągu czterech lat dość znacznie spadła. Być może przyczyną tego stanu rzeczy był nie tylko okres wojny, ale też kłęski żywiołowe i migracja.

Czeladź, podobnie jak Będzin i Sławków, po trzecim rozbiore weszła w skład Nowego Śląska, a po włączeniu do Księstwa Warszawskiego należała najpierw do powiatu pilickiego, a następnie do powiatu olkuskiego. W 1810 roku liczyła 1079 mieszkańców zamieszkujących 233 domy. W cztery lata później liczba ludności wzrosła do 1107 mieszkańców. Liczba domostw spadła do 219; wśród nich były cztery domy murowane oraz 215 domów drewnianych. W mieście znajdowała się jedna karczma. Czeladź była przede wszystkim miastem rolniczym. Inwentarz stanowiło 18 koni zaprzęgowych, sześć wołów oraz 106 krów. Rzemiosło reprezentowało tylko trzech kowali²⁶.

Najmniejszym miastem powiatu był Modrzejów. Po III rozbiore Polski, gdy trafił pod władzę pruską, został w 1801 roku pozbawiony praw miejskich. W 1810 roku liczył 35 domów i 188 mieszkańców, a w 1814 roku osiemnaście domów. Wśród nich były dwa domy murowane i szesnaście drewnianych, zamieszkałych przez 126 osób. Z pewnością domy murowane należały do miejscowej elity. Działy także karczma oraz młyn. Modrzejów był miasteczkiem typowo rolniczym. Z bydła odnotowano tylko szesnaście krów. Mieszkańcy nie posiadali koni, wołów ani owiec. Widzimy tu wyraźny spadek zarówno w liczbie domostw, jak i mieszkańców²⁷.

²⁴ Tamże, s. 56–65; AGAD, sygn. 1/184/0/1/81, I Rada Stanu Królestwa Polskiego, Sprawa oddalonego od obowiązków burmistrza m. Skały Gołębiowskiego, oskarżonego o nadużycia.

²⁵ AGAD, sygn. 1/477/555, Statystyka powiatu olkuskiego, s. 332–333.

²⁶ Tamże.

²⁷ AGAD, sygn. 1/358/96, Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego, s. 824. Po trzecim rozbiore Będzin, Modrzejów, Sławków czy Czeladź znalazły się pod zaborem pruskim, wchodząc w skład podporządkowanego pruskiej prowincji Śląsk Nowego Śląska. Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego tereny Nowego Śląska przypadły Księstwu Warszawskiemu. Co prawda w traktacie tylżyckim zaszła ewidentna pomyłka przyznające te tereny Prusom, ale została szybko skorygowana i Nowy Śląsk wszedł w skład Księstwa Warszawskiego. We wrześniu 1807 roku Komisja Rządząca Księstwa mianowała burmistrzów istniejących tam miast; por. D. Nawrot, dz. cyt.

W roku 1810 miasta zamieszkiwało 5410 mieszkańców w 1078 domach. Na jeden dom przypadało więc około pięciu osób. Cztery lata później liczba ludności miejskiej wzrosła do 5582 osób, mieszkających w 1000 domach²⁸.

Po likwidacji Księstwa Warszawskiego powiat olkuski wszedł w skład utworzonego decyzją Kongresu Wiedeńskiego Królestwa Polskiego. Wraz z powiatami pileckim i lelowskim utworzył obwód olkuski z komisarzem na czele.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

Archiwum Główne Akt Dawnych [AGAD]

sygn. 1/191//2231, Miasto Będzin, departament krakowski, vol I

sygn. 1/191/2567, Akta miasta Olkusza

sygn. 1/191/2888, Akta miasta Sławkowa

sygn. 1/191/2880, Akta miasta Skały

sygn. 1/402/0/-/4-22, *Plan Części Granicy Okręgu Wolnego Miasta Krakowa z proponowaną odmianą przez komisarzy polskich*

sygn. 1/447/555, Statystyka powiatu olkuskiego

sygn. 1/184/0/1/81, I Rada Stanu Królestwa Polskiego, Sprawa oddalonego od obowiązków burmistrza m. Skały Gołębiowskiego, oskarżonego o nadużycia

sygn. 1/358/96, Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANKr.]

sygn. 29/72/12, Prefektura Departamentu Krakowskiego, Dziennik podawczy podprefektury krzeszowickiej

sygn. 29/72/20, *Tabela główna niektórych wiadomości statystycznych Departamentu Krakowskiego roku 1811*

sygn. 29/74/0/_/48, Ekonomia Lipowiecka

ŹRÓDŁA

„Dziennik Departamentowy Krakowski” 1814, nr 91

Königlich Preussisches Patent an die sämmtlichen Stände und Einwohner der bisherigen polnischen Woywodschaften und Distrikte innerhalb des nachstehend näher beschriebenen Gränz-Zuges = Patent Krola Pruskiego IMCi do wszystkich stanow i obywatelow wojewodztw i powiatow do tego czasu polskich w linii rozgraniczenia doskonaley w nim opisaney. De Dato Berlin, den 26 December 1795 = De Dato w Berlinie dnia 26go Grudnia Roku

²⁸ AGAD, Archiwum Zamoyskich, Akta Stanisława Zamoyskiego, Statystyka Księstwa Warszawskiego, s. 824, 856

1795go. Pozyskano z <https://polona.pl/item-view/76623e56-259a-4eb4-975c-b8f2e-e7624ed?page=4> (dostęp 10.10.2024)

„Kalendarzyk Polityczny Pijarski” 1817

OPRACOWANIA

- Aleksander Zygmunt Babiński, *Powiat krzeszowicki w czasach Księstwa Warszawskiego*, „Miscellanea Chrzanoviensia”, T. 1: 2024, s. 11–43
- Bohdan Baranowski, *Struktura produkcji roślinnej w Księstwie Warszawskim*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydaw. Polskiej Akademii Nauk, 1966
- Jan Brzozowski, *Czasy rozbiorów i niewoli* [w:] *Sławków*, red. Feliks Kiryk, Kraków, Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej, 1974, s. 46–64
- Paweł Cichoń, *Z tradycji w nowoczesność. Rady obywatelskie i początki samorządu terytorialnego w Księstwie Warszawskim* [w:] *Księstwo Warszawskie. Skok w nowoczesność*, red. Artur Górak, Warszawa, Instytut De Republica, 2024, s. 329–354
- Kazimierz Krzos, *Z księciem Józefem w Galicji w 1809 roku. Rząd Centralny obojga Galicji*, Warszawa, Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1967
- Zbigniew Matuszczyk, *W czasach niewoli narodowej* [w:] *Dzieje Sławkowa*, red. Feliks Kiryk, Kraków, „Secesja”, 2001, s. 181–347
- K. Nabiałek, *Urzednicy miasta Będzina od XIV do XXI wieku*, Katowice, Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 2023. Pozyskano z <https://monograph.us.edu.pl/index.php/wydawnictwo/catalog/view/PN.4186/131/92> (17.10.2024)
- Dariusz Nawrot, *Powstanie na Nowym Śląsku w 1806 i 1807 roku. U źródeł Zagłębia Dąbrowskiego*, Czeladź, Wydawnictwo Muzeum Saturn, 2016